

VARIÁCIÓK VÖRÖSMARTY MIHÁLY A' MAGYAR KÖLTŐ CÍMŰ VERSÉRE

BORI IMRE LEVELE

Kedves Barátom,

december elsején lesz kétszáz éve, hogy Vörösmarty Mihály született. Ezt a jelentős évfordulót a Híd is meg szeretné jelölni, és éppen azért arra kérek, hogy a mellékelt Vörösmarty-versről írjal variációkat versben vagy prózában. Az összefoglaló címe ezeknek az írásoknak az lesz, hogy Variációk Vörösmarty Mihály A' magyar költő című versére.

Kérek, ne utasítsd vissza kérésemet. Vörösmarty Mihály megérdemli a munkaáldozatot. A terjedelemmel szabadon gazdálkodhatsz.

Írásodat november 15-éig várom.

Szeretettel köszönt

Bori Imre

Újvidéken, 2000. szeptember 21-én

A' MAGYAR KÖLTŐ

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Jár számkiüzötten az árva fiú,
Dalt zengedez és dala olly szomorú.
Olly édes-epedve foly ajkairól,
Hogy szikla repedne hegy' ormairól.
Zeng tetteket, a' haza' szebb idejét,
A' régi csatákat, az ősi vezért,

10 'S zeng rózsaszerelmet, a' lányka' haját,
A szép szemet, arcot, az ifju' baját.
'S míg a' dal epedve foly ajkairúl,
Bús éjbe az arcz, szeme könybe borúl.

15 „Jó gyermekem! a' haza' szebb idejét
– Elmúlt az örökre – ne zengjed.
Ah, ifju nem érez, a' lányka nem ért,
És nincs koszorúja szerelmeidért:
Némuljon utána keserved.
Vagy zengj, de magadnak, örömtelenül,
Hol vad sas az éjjeli bérczeken ül,
'S a' bús dai bért
Tűzd árva fejedre, az árva babért.”
20 És így koszorútlan az ifju megyen,
Nem tudva hol napja, hol éje legyen,
'S míg honja bolyongani hagyja, kihál
Bús éneke, tört szive' lángjaival.

25 „Född, vad fa! örökre az ifju' nevét,
Kőszikla! te zárd kebeledbe szivét,
'S tán csendes az álom az élet után,
Zengd álmait éjiden oh csalogány!”
Szól, 's nyugszik azóta vad árnyak alatt,
Hol farkas üget le, az őzfi szalad,
30 'S vészekkel üvöltve jön a' nap elé,
Villámokat ontva megy ágya felé.

35 De feljön az ormokon a' teli hold,
Csillagseregével az éjbe mosolyg:
Oh ifju! mi álmod az élet után?
Szép álmokat énekel a' csalogány,
'S már nem fut az őzfi, az ordas eláll,
'S ott szendereg a' vihar – álmainál.

1827. augusztus–október

VERSÁZLAT

Vörösmarty születésének 200. évfordulójára

PAP JÓZSEF

A magyar költő ma, kettőezerben,
ó jaj, igen-igen maga alatt van.
Zengne dalt a nagy ősz tiszteletére,
de amit ír, csak töredék, csak vázlat.
Dadogva szól a mai magyar költő,
motyog magában rettegve, hogy hamis
szavakkal közelít kortársaihoz.
A magyar költő ma, kettőezerben,
tudva tudja, hogy nem olvassa senki.
A nemzet, a nép, az „istenadta”
s a haza – a hon! – a magasztos,
nem figyel rá – más gondjai vannak:
sérelmek száza gyötri s főképpen az,
hogy szüntelenül korog a gyomra.
Azt hallja naphosszat, nem a költő szavát.
S ha hallaná is, ugyan mit hallana?
A magyar költő ma keserű, bomlott
és csúfondáros verseket írkal,
magában vájkál vagy elrugaszkodik
elérhetetlen csillagképek iránt,
hogy tisztába tegye gondolatait,
s a hona hagyja – s talán készleti is –
messzi távolokba elbolyongani.
Mákony vonzza a mai magyar költőt,
nem a fölszálló gyöngy gyönyörűsége.
A bunyózást élvezi (nézőként persze),
a hajnalba nyúló szexpartikat, mégha
utálkozva is. Gombnyomással kapcsolja
Vegast, Vukovárt . . . pompa, vigasság, vér,
rombolás – bejön neki bármi vízió:
adagolja bőven a televízió.
Így dobódik föl a „sárkányfogvetemény”,
s marad maga alatt a költő s költemény.

CSAK DADOG A LÍRA

*„Jár száműzöten az árva fiú,
Dalt zengedez és dala olly szomorú”
Vörösmarty Mihály*

VARGA SÁNDOR

ma csak dadog a líra
olyanformán mintha
a keserves sors felett
a jó isten is sírna

a jó isten is sírna
és égi szemein át
siratná boldogtalan
itthon is hazátlan fiát

ki száműzöten jár-ke-
l övéi közt is árván
ahol a vak indulat
szinte már-már járvány

és csak dadog a líra
elvadult földön-égen
míg rést nem üt a remény
a reménytelenségen

Telecska, 2000. IX. 29.

LAPÁLYOS (VÁLTOZAT)

*„De feljön az ormokon a' teli hold,
Csillagseregével az éjbe mosolyg:”
Vörösmarty Mihály*

CS. SIMON ISTVÁN

Holdtalan, csillagtalan
az éjszaka.
Sötét köntösén sem tömjén,
sem mirha.
Lapályos tájunkról
elbujdosott a csalogány.
A költő meg három liter
étolajért a sor végén áll.
Ám azért ha
kétszáz év múlva
lesz még itt,
aki magyarul
verset „fabrikál”,
nyisson utat
előtte a mocsár,
és ne feledkezzen meg
a te dicsőséged zengéséről
mélyen parázsló szavú
tekintélyes Vörösmarty Mihály.

A magyar költő

„Villámokat ontva megy égya felé.”

(Körösmarty Mihály)

5 Más nem, csak a nyelve maradt neki, sat
Rághatja, ha otthona sánda rigaszt
Sem nyújthat e kosba ragadt, mahogó
Balkáni nyomorban. Akár a fogó,
Mely tépi a kőmőt a hon tatarján
10 — Szédverten is oly szeméni e káram! —
Húzába mar s! a saját esselő,
Csöpp fölfedezése: hiába nyúzósga!
Már nincsenek itt magyarok: vacogó
Polgárokhat ede, tömörít a való...

15 Nagy szukanást fityülő-csipogó
His bunkofonok! Nyit a bőrsze
Marják az erősek a lát, a mohót
Jai csak ha tudod, mit akarsz — az a jó
Ak ingadozik puha kőme,
Törket bele! Kell a fenének a bí
Reklámpiac, üzletelő mosoly
Szeg szűrszemelés
20 Ez fölszabadult szemeteskuhaság
Feszketve, ha tépi a műanyagot
Alombeli ostora durrog, a bét
Flangára akadt szavak, új dala ráng
Drótposta-hazák, kussa Amerikák...

25 Nincsen sokaság, egyedül vagyok én
Hátat igazitthat a dal! K bohém
Förténelem ittasan élvezetett
Egy kurvatanyára, hol élvezetet
Mémek szalágon sokólu anyukák
30 — Ingyenmenetet ne akari! A Gullág
Delhikre, a bokalom árja előnt
Örvénye a fénykessoni odafont

35 Nincsen magyar és haza sincs! Idejét
múlt dolgok! — üvöltik... A hinti szemét
Klonozva, kelteve, nevet le reánk
Es jönnek a multik! A vers elefánt —
esóttornya kirulik: elővess a társ
Flangára se válaszoló ugatás

Tári István

VÖRÖSMARTY MEGIDÉZÉSE

VEREBES ERNŐ

*Azt hiszik, csupán beszélgetnek róla:
 Eléd festeném e versbe zárt képet,
 Hol írók s vének szellemet idéznek.
 De mintha útélel nap virradóra
 Várna e csendes partja a világnak,
 Ők is isznak, várnak, míg gyertya lobban,*

S földember, gyökérhaj, lásd hát, kikezd ren-
 Det, parttalan csendet, s feléled mostan.
 Múló álmán, zendülő vihar, tűzfa-
 Rok-csóva hasít felleg alá, s régvolt
 Bolygásról, bő-könnyes nászról s csatákról
 Égi nyelven dörren tán az ifjú ti-
 Tán. Képzeld el hát: rombolcsőn, odafent,
 Honnan egykoron farkasként saját sír-
 Jára ment, hol most árván a szél bolyong,
 S bárgyú fák görcseibe karol halkan,
 Mint visszafelé csévélt szalagról, meg-
 Szólal a mágneses jelként rögzült múlt,
 S mélyről fújt füst-ezüst félhomályt formáz
 Egyre: babért, szegény megidézettre.

*A helyszín egy szép estékkal tele koc-
 Ma, itten, a kérészes Tisza partján,
 Hová úgy toppan Ő, mint kétszáz éve
 Kápolnásnyékre: gyertyafényben, félve.*

Az éj-köd, mint meleg menedék páráll,
 S a néhaj ifjú sóvár tekintete
 Kíváncsi csillagként egy ablakon át,
 Fényekre vágó írók s vének felett,
 Söntésnél feszülő női combba vág.
 Korcában hajdan, ágálva, kevélyen
 Feszült a holtomiglan, holtodiglan,
 (Immár a hamar halálon túl eped),
 S láng harapózik most e szenvedélyen.

*Még virágában sorsának lelence,
Bolondja, martaléka ő, hisz vétkes.
S a bűnök: valamennyi írott holmi.
Ezért visszajött, egy asszonyt s egy Hazát,
– úgy, mint azok őt régen – elhantolni.*

Belép, kocsmateret kitöltő termet.

A sörcsap s egy kacér sikkantás fölött
Őzfi suhan tova sejléshatáron;
(Talán csak illat, a bak friss szaga leng,
Eladott emlék, emlényi föld.) A köl-
Tő már visszabújna a sötét mögé,
De csillag-ujja, lám, combtövön kutat,
Erdőbogban, zsenge fűzgallyak között,
Hol patanyom utat nem jelez – s lásd,
Nagy, sima kő olvad a nő keblében:
Az ifjú szava – vagy már a lelke ez?

*De ki e hölgy, tornyosul, mint egy malom,
beörlő kerekesség, puha súly, magtár,
Mintha a mindent' kínálná lakhelyül:
Vérbő báb-burok vagy tivornya-kaptár?*

– Hazamennék – szólal meg a halott, s mert
Csak néznek rá, halk fájdalommal teli:
– Etel vár ott rám, vágyom, mintha élne,
De mi lesz velem itt, keresgélve új-
Fent, versekben, sorokban, szent szavaim-
Ban széjjelhullott, hallgatag hazámat,
Szembeszállván az elpuhult veszéllyel,
Mi lesz velem, ha megérem a hajda-
Ni nagy csodát, bennem szunnyadó vihart?
. . . s ha nem láthatom kedvesem ma éjjel? –

Körötte mozdulnak az írók, vének,
 A néember sóhajt, nagy szemeket mereszt,
 S ring ottan, akár madár a csaliton.
 Álma ébred, lelkébe süttöt sírás,
 Szíve gyönyörű EKG-grafikon,
 Feltámad szerelme, sírból Etelbe,
 S ím, hazavezeti Mihályt, miközben
 A folyón déli szél fodra libben át,
 S bűg a halk zsolozsma e síkra tévedt
 Égtájon szendergő mennydörgést, imát.

*Azt hitték, csupán beszélgetnek róla:
 Eléd festettem e versbe zárt képet,
 Hol írók s vének világot idéztek.
 És mintha ítéletnap-virradóra
 Várt volna e csend-partja a világnak,
 Gyertya lobbant, s ők csak ittak, vártak.*

CSONGOR TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

*Vörösmarty Mihály Csongor és Tünde című színművének
 szervezőelvéről .*

BENCE ERIKA

„Mily nem ösmert gondolat / Új kívánat, új remény ez . . .”¹ – kiált fel Csongor, miután – szabadulásáért váltságdíj – „vén Mirigy” felfedi előtte a „kopáron” aranyalmát termő fa titkát. Néhány évtizeddel később, Madách Tragédiájában a „világalkotó” pozíció megszerzésére törvő Ádám hajszolja magát lényegileg hasonló jelszóval újabbnál újabb kalandba: „Fel hát csatázni, fel hát lelkesülni / Az új tanért . . .”² S itt nemcsak arról a két költővilág közötti termékeny párbeszédéről (intertextuális kapcsolatról) van szó, amelyről többek között Martinkó András³ is megállapította, hogy „a keletkezés–elmúlás ciklusos körforgása”-ról és az „élet pillanatnyiségának tragédiájá”⁴-ról alkotott képzetek tekintetében a legkifejezettebb, hanem egy sokkal átfogóbb jelenségről, méghozzá a „maszkulin életelv”⁵ művészen belüli következetes érvé-

nyesítéséről és a róla képződő, e folyamatban kibontakozó értékítélet milyenségéről. Csongor – s majd Ádám – világokat behálózó vándorútja tehát nemcsak az ember sorspróbáló kísérlete, a boldogság vagy a világalkotó pozíció megszerzéséért folytatott önmegvalósító küzdelme, de e küzdelem alapelveinek, a férfi princípiumnak – értelmezésünk szerint: kudarccal végződött – próbája is. Martinkó⁶ utal a két opust átható dualisztikus – s természetesen maskulin szempontokon alapuló – nőfelfogás analógiájára. Babits Mihály⁷ Balga „emberszimbólum” jellegét emeli ki. Balga viszont Csongor „alászállott” képmása, torzult alakváltozata, paródiája. Ilyen értelemben földhözragadt, fizikai kielégülésre irányuló, olykor erőszakos magatartása Csongor rejtettebb-árnyaltabb maskulin viselkedéskultúrájának vulgarizált változatát jelenti, s mint olyan, bukásában is szánandóbb. Csongor sorozatos belső, lelki összeomlásai ellenében Balga többször látványosan, a valóságban is megszeppenül. Nemeskürty István⁸ értelmezése szerint a drámai történések tere Csongor és Tünde képzelete: Balga, Ilma-Böske, Ledér, sőt Mirígy alakja sem más mint kettejük személyiségjegyeinek, lelkiismeretének, szorongásainak és képzelődéseinek megtestesülései. Szerb Antal ugyanakkor Madách művéről állítja, miszerint „az igazi küzdelem nem Ádám és Lucifer, hanem Ádám és Éva közt megy végbe. (. . .) Ádám és Éva nagy harca a történelmen keresztül a szellem és az élet örök ellentéte”.⁹ Véleményünk szerint ez a szublimált, különböző képzetekbe és képekbe transzformált ellentét képezi az előképként regisztrált Csongor és Tünde drámai küzdelmének egyik lényegi mozzanatát is.

Csongort a kopár dombon, útról érkezésében pillantjuk meg először. Mint a későbbi szövegmozzanatokból ez kiderül, a boszorkánydombnak nevezett hely tulajdonképpen kert: Csongor magára hagyott, kietlen otthona, Mirígy szerint „eleddig rajt” egyéb / Rossz bogácsnál s árva-hajnál / Nem termett . . .”¹⁰ „A kert egyébként a dráma szimbólumrendszerében a ház, azaz az otthon a „haza” része: állapota – virágzó vagy elvadult volta – a „gazda” munkájának, törődésének függvénye; és ezen keresztül *más*, mint a vándorlások színtere, a *külső világ*” – állapítja meg monográfiájában Taxner-Tóth Ernő.¹¹ Sajátos módon Csongor kapcsolatáról a reális világgal, benne elfoglalt helyzetéről Mirígy beszédéből szerzünk ismereteket. Már az első szituációból kiderül, Mirígy nem ismeretlen személy Csongor számára, környezetének (házának?) ismert-állandó tagja, szerves része, mint ahogy egy tényleges emberi

közösségnek is szokványos tartozéka lehet a boszorkánynak minősített kerítő jelensége. (Később épp e mozzanatokból kifolyólag minősül meggondolatlanoknak, amikor egy új – megszerzendő – eszme ígéretéért megszabadítja láncaitól a boszorkányt, akinek jellemvonásaival tisztában van.) Mirígy szerint Csongort „szép anyja”, „szemfénynek, örömeinek, kellemének” szülte s nevelte, „kedves úrfi” és „büszke gyermek”, azaz a tradicionális nevelési elveknek megfelelő férfi szerepekre készítették fel, nem feladata a „kert” ápolása, az otthonteremtés gesztusa. Környezete elnézi neki a külső világ meghódítására irányuló szüntelen törekvését, a távozások, az otthon elhanyagolásának folytonosságát. A dráma elején még nem egyértelmű, miszerint számtalan útjának kudarcra a konkrét cél hiányából ered.¹² Első megszólalásából csak e kudarcélmény mozzanatai és vágyainak természete válik világossá előttünk:

*Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.*¹³

Azaz, a környezete által istenített Csongor világhoz való viszonya a legyőzni–megszerezni–magáévá tenni összefüggésrendszer értelmében alakul: mindaz, amit útvjáról megtudunk, a kifejtett értékrendnek megfelelő magatartást tükröz. Mindent (valamennyi általa már ismert helyet: országot és tartományt) „bejárt”, ahol „a dicsőt”, „az égi szépet” kereste és „nem találta”. Tehát a világtól „kapni” szeretne (s nem is a kicsinység és a szerénység határait jelentő, hanem nagy, jelentős, magasztos értéket), nem megalkotni, létrehozni, vagy önmaga által megtermékenyíteni azt. Egészen más alapokon – természetszerűleg a női életelven¹⁴ – nyugszik Tünde világlátása, aki a „magas tündér hazá”-ból elvagyódva (később megtudjuk: szellemi irányultsága ellenére is mennyire terméketlen, valós értéket nem termő világ az) a kopár dombot saját lényé (kivetítődése a csillag, gyöngy és földi ág hármas jelképiségében megnyilatkozó aranyalmafa képe) által teszi termékeny gazdaggá: lelki életének összetevői ugyanis a megtermékenyülés-befogadás, a megszületés-világalkotás fogalomkörét jelentik. Világképét kifejező vallomása szinte antagonistikus Csongoréval:

. . .
*E kies fát mily hiába
 Ültetem vad föld porába,
 Kedvesemre nem talállok.
 A fa kincseket terem,
 A fő kincs a szerelem,
 Szép világa álmaimnak,
 Melyek e vidékre vonnak,
 Ah, az rajta nem terem.*¹⁵

Szerb Antal¹⁶ írja a XIX. század nőfelfogásáról: „Az ő ölében nyugszik a születés nagy titka, a férfi csak vad eszköz, mikor a természet szándéka a nőn keresztül teljesedik. Minden a sírgödörbe hull, de a nő, a termékenység, örök-fiatal glóriával átallépi azt.” Ugyanerről a romantika teremtette nőképzetről beszél Vörösmarty-monográfiájának Csongor és Tünde-értelmezésében Rajnai László¹⁷ is: „Vörösmarty is asszonyraképzeli el az Éjt, és ebben rokon az összes mitológiákkal: minden nyelv, amely nemeket különböztet meg, ugyancsak nőneműnek mondja az »éjszaka« szót. A lenti sötétségnek ugyanúgy megvannak a maga mítoszai, mint a fenti fényességnek, de az éj birodalma nem pusztátagadása a Nap világosságának, hanem saját, önálló léttel rendelkezik; nem függvény, ellenkezőleg, maga a végtelenség, mely megszüli a fényt, ringatja, táplálja és felneveli – de nemcsak a dolgok kezdeténél van jelen, hanem ő a vég is, a cél, a teljesedés.” Az aranyalmafa képében tárgyiasuló női életelv azonban nemcsak a megszülés-megsemmisítés ősképzetét hívja életre e drámában, hanem más, az emberiség fizikai lététől elvont jelentéstartalmakat is: a teremtés szellemibb szféráit jeleníti meg előttünk. Taxner-Tóth¹⁸ szerint Csongor második monológja, amelyben az „ismeretlen kéz” teremtette fa lényegi jegyeiről („Földben állasz mély gyökereiddel, / Égbe nyúlsz magas fejeddel, / S rajtad csillagok teremnek . . .”¹⁹) elmélkedik, „átvitt értelemben a költészetről és magáról a költőről szólnak”. A nő tehát nemcsak az élet és a halál, hanem a poézis „szülőanyja” is. (Lehet, hogy a nemeket megkülönböztető nyelveknél a költészet is nőnemű jelenség?)

Tünde teremtő attitűdje – habár csoda-mivolta előtt nemcsak Csongor, még Mirigy is meghajol – idegen a férfit éltető világban: az első pillanattól kezdve létére törnek. Ezért kötözik a koránál („nénje tán a

vén időnek”), foglalkozásánál (kerítő boszorkány) fogva is eleve életpelenes (az „adni” helyett az „elvenni” fogalomkörében ténykedő) Mirigyet az almafához: leplezze le, ezáltal szégyenítse és rontsa meg a – megkövült patriarchális világ szerepei ellenében – Tünde képviselte új világalkotó életelvet. Ezért van, hogy Mirigy cselekedetei szinte sohasem Csongor, hanem Tünde ellen irányulnak: az úrfi csak eszköz a rontás folyamatában. A kerítőnő mindenkinél jobban ismeri a férfitermészetet, jól tudja, az kontens rá, hogy más (a boszorkány tervei szerint először saját lánya, majd pedig Ledér) „karjain elandalodjék”, s ezáltal „utált szerelmet” leljen. Nemeskürty²⁰ szerint – amennyiben a drámai történések és szereplők a két főhős képzeletének kivetítődései – ez be is következik, csak nem az eszményi Csongor alakjával, hanem jellemének Balgaként megnyilatkozó másával történik meg: a beteljesült szerelem élménye helyett „szürke lószőr és faláb” marad utána. „Mennydörgő! de nem haragszom; / Csongor úrfit kell kutatnom . . .”²¹ – mondja Balga. Vagyis: a szégyenteljes és léha szerelmi kaland felejthető a nagy tettekre predestinált személy fénykörében.

Ugyancsak Taxner-Tóth Ernő²² figyel meg, miszerint a drámai cselekményt Vörösmarty művében nem a főhős döntései, hanem „részben mulasztásai (nem használja ki, nem találja, majd átalussza a szerelmi beteljesülés lehetőségeit), részben pedig fölfedezésekre ösztönző vágyai viszik előre”. Értelmezésünk szerint: Csongor tévedései az általa képviselt világvértés tarthatatlanságának következményei. A téves választás ténye már első reakcióját jellemzi. A Tünde alkotta (számára most már konkrét célként megnyilatkozó) új eszmét (a szerelem kínálta boldogságot) nem megismerni szeretné, eszébe sem jut saját lényéből „hozzáadni”, de meg akarja szerezni, birtokolni vágyik azt. A megismerés kínálta beteljesülés nagy lehetőségét nem jól használja ki első találkozásukkor: mágikus alvás keríti hatalmába. A valóság nyelvére lefordítva: Csongor nem lát, nem figyel meg az apró részleteket, nem ismeri fel a környezetében zajló jelenségek igazi értelmét. Nem veszi észre, hogy a körülötte konstituálódó világ fiatalság- és szerelemellenes, s hogy Tündét – szándékai ellenére – kompromittálta. Erre utal a hajlevágásnak mint megszegésnek a mozzanata, s hogy a lánynak menekülnie kell a világ szeme elől. Amikor az úrfi rádöbben magatartásának következményeire, késő, a tiszta szerelem eszménye az adott környezet határai között már megbukott, nem tartható fenn. Tulajdonképpen még leg-

nyilvánvalóbb ellenségüket sem ismeri fel Mirígy személyében, akit nem más, mint közvetlen környezete (háza népe?) bujtott fel ellenük. Erre utal kétségbeesett – jellegzetesen férfias indulati elemeket hordozó – reakciója is („Mondd, ki az? hogy kardra hányjam...”²³), s az elveszejtett eszmény miatt „világgá züllő”²⁴ fiú búcsúvételének mikéntje: „Isten áldjon, agg apám, / Isten áldjon, agg anyám, / Megsirattok tán; de többé / Engem nem találtok itt.”²⁵ Ez a pillanat a felnőttéválás mozzanatával, ugyanakkor a „világra ébredés” első traumatikus élményével azonos Csongor életében. Korábbi „világmeghódító” útjai is rendre eredménytelenül végződtek, de a valós eszmény hiányában ezek csak a gyermek tapasztalatszerző kísérletei voltak, s mint olyan nem jelentettek egyúttal vereséglélményt is, mi több, az út végén ott állt, az óvó-oltalmazó, mindenért megbocsátó otthon képze. Az ismeretlenbe most először lép, s nem is kell sok ahhoz hogy – a hármas út vidékére érve –, rádöbbenjen, itt még annyira sem érvényesek az általa gyerekként alkotott „égi eszmények” mint korábbi létének színterén, nyoma sincs a tiszta-termékeny szerelemnek: a nagyvilág kietlen, anyagi, leigázó, eltipró, tévedések-vereségek sorát rejti magában.

*Tévedések hármas úta,
Utam itt ez volna hát,
Melyen éltem sugarát
Fölkeresnem Ilma mondta*²⁶

...

– hangzik nagyon is reális helyzetfelmérése, ugyanakkor itt még nem vesztette el sem az eszményibb életlehetőség meglétébe vetett hitét, sem saját, célravezető képességeiről alkotott meggyőződését. A vándorokkal való első találkozásakor a szemlélődés pozícióját foglalja el. Még sértetlen értéktudata s a dolgok hierarchikus rendjéről alkotott elképzelése megóvja őt a tragikus választás esélyétől: a boldogság és érvényesülés Kalmár, Fejedelem és Tudós kínálta útjait mérlegelve, majd elhárítva azokat („S ez minden, amiért az ember él?”²⁷), még meggyőződéssel helyezi fölébük saját eszményinek hitt célját:

*Oh, szerelem, gyűjts utamra csillagot,
S te légy vezérem Tündérhon felé.*²⁸

Hogy később mégis tévedések kiváltotta vereségek és kiábrándulások sorát éli át, az több tényezőből következik. Egyrészt a felkínált élettapasztalat nem mindig olyan tiszta formában, egyértelmű értékjegyek alakjában nyilatkozik meg előtte, mint az emberiség fórumának nevezett hármasság út vidékén, a vándorokkal való találkozásokkor (akiknek ténykedése általában veszélyezteti az emberiséget, nem közvetlenül személye ellen törnek), másrészt ahogy egyre beljebb halad az „emberélet sűrűjébe” (ez térbelileg is érzékelhetővé válik a dráma menete során: először sík vidéken jár, majd bokros vidékre érkezik, sötét erdőben bolyong, ismeretlen udvarokban, kertekben téved el), úgy lesz kevésbé kiismerhető előtte a dolgok és jelenségek természete. Útjának ez a szakasza szinte a vándorlásról szóló ösképzeteket vetíti elé, jellegében hasonlít pl. Odüsszeusz bolyongásaihoz: „Az Iliász-ban még világosan elkülönülnek a frontok . . . Az Odüsszeia főhőse egészen más világban mozog, az ő útja mentén, legalábbis okkal-joggal feltételezheti, minden bokor mögött egy potenciális ellenség lapul, s bárkivel hozza össze a sors, sohasem tudhatja, hogy az alkalmi ismerős lelkében mi lakozik” (Szepessy Tibor).²⁹ A Csongor bejárta tartományokban ez a sötét rejtekekből előlépő ellenségkép cselekményszerűen manifesztálódik előttünk: bokrok, kövek mögött rejtezik Mirigy, váratlanul tűnnek elő és nem tudni, mire támadnak az ördögfiak, Ledér a csábítás eszközét veti be, kutakból nemtők bukkannak elő, légius-furcsa lények kápráztatják el az arra járókat. Tragikus választások sorát idézi elő a főhős életében az a sajátosan maszkulin predestináció, miszerint jellemében nincs egy csöpp intuíció sem. Tetteit a tanult szerepek és nem a megérzések-átélések sora irányítja. Pl. még a cselekmény kezdetén, nem érzí ki Mirigy hátborzongató látomásos monológiájából a saját sorsára történő utalást („. . . Rém a bolygó rém nyakán, / Csép anyó a pizskafán, / Szép regében halandóknak / Bal szerencsét, gyászt huhognak . . .”³⁰), sohasem sejtí meg Tünde közelségét (többször átalusza a beteljesülés lehetőségét). Befolyásolja Csongor cselekedeteit az a jelenség is, hogy olykor kevésbé, máskor erőteljesebben jutnak kifejezésre személyiségének Balgát idéző vonásai. Az úrfi ugyan korábbról már ismeri a szolga megtestesítette embertípust (a valóságban saját jobbágyáról van szó), de csak ezen az úton „talál rá” igazán. Környezetéhez – különösen vándorlásuk kezdetén – az úri felsőbbrendűség tudatával és gőgjével viszonyul. Az alárendelt testi fenyítését is jogának érzí, s mint egy földesúr, gondolkodás nélkül elveszí az ördögök jogos örökségét. Cselekedeteinek következményei ugyanakkor nem érintik azokat a léttereket, ahol mozog: leg-

többször Balga viseli el, vagy oldja meg ezeket. Az a Balga, akit Csongor határozottan elutasít, elhatárol magától: megveti önnön lényének ezt a vetületét. Mielőtt az ördögfiaktól zsákmányolt javakkal távozva magára hagyja (tulajdonképpen kiszolgáltatja azok bosszújának), ígéretet tesz, hogy visszatér érte, de esze ágában sincs ezt megtenni: a furfangos szolga lel rá ismét. Balga jellemének legerőteljesebb rétegét az érzékiség alkotja, ugyanakkor a túlélés tapasztalatával rendelkezik a filozófus Csongorral szemben. Közvetlen megtapasztaláson alapuló világlátása lehetővé teszi számára, hogy olyan tudás birtokába jusson, amely előtt határt von ura ezoterikus értékrendje. Különútjuk során Csongor felülről, egy szellemi szint kínálta látószögből értelmezi a világot, Balga – természetszerűleg egy alsóbb perspektívából – kézzelfogható tapasztalatokat gyűjt be ugyanarról a valóságról. (Közelebb lévén a földhöz, észreveszi a felé irányuló konkrét jeleket is: pl. Tünde és Ilma lábnyomát a homokban.) Olykor az irónia hangján szól Csongor szellemi szárnyalásairól, képzeléseiről és értékítéleteiről: „S ily magasról porba hullni, / Mily keserves hullomás!”³¹

A legsúlyosabb etikai értelmű mélyrepülését saját magasztos vágyaihoz és eszményi önmagához viszonyítva Csongor úrfi a Hajnal birodalmában, a – megérezés képességének hiánya miatt – fel nem ismert Tündével és Ilmával való találkozásukkor teszi meg: nemcsak filozófus énjétől, de az erkölcsös életvezetés tartalmaitól is távol kerül. Gyakorlatilag elárulja a tiszta szerelem eszményét, amikor a nő közelébe kerülve a legvulgárisabb-legotrombább férfias viselkedésformák jellemzik kontaktusteremtő kísérleteit. Tanult (és egy igazságosabb-elvszerűbb világlátás normarendszerén át nem szűrt) értékrendje ugyanis számára (a *férfinak*) lehetővé teszi, megengedi a kalandnak, mi több, a hűtlenségnek e változatait is. Balgát tulajdonképpen konkrét ajánlattevés tetteire utasítja:

...
*Kérjed, kényszerítsd nevedben:
 Nincs-e tiltva s kedve ellen
 Mondhatatlan kelleminek
 Elborulnom zsámolyánál,
 S mint utasnak, idegennek
 Kérést tenni szűz magánál?
 Menj, ne késsél, menj sietve.*³²

Amikor rádöbben elvtelen magatartásának (azon cselekedetének, miszerint egy adódó pillanatban a maradandót talmi értékűre volt képes cserélni) szomorú következményeire, a Tünde jelentette eszménykép eltávolodásának mértékéhez képest, ismét behozhatatlan fáziskésésben van. A tündér ugyan legendásított formában adja elő annak okát, a Hajnal birodalmában asszony miért nem létesíthet kapcsolatot férfival, meséjében ugyanakkor a várakozásra ítélt nő léthelyzete ismerhető fel, akinek lehetőségei e világban arra korlátozódnak, hogy várja a férfit, aki megtalálja és magáévá teszi. Nemcsak a kezdeményezés, de az érzéki öröm elismerésének-kinyilvánításának jogát is elvitatja tőle a társadalmi szabályrend: „Hogy legelsőbb kedveséhez / A szerelmes lányka szólt / Elpirultak arcai, / S szebbek lőnek Hajnalénál, / És azóta e hazában / Amely lány szól kedveséhez, / Eljátszotta kedvesét, / Eljátszotta szíve üdvét . . .”³³ Ezért kell Tündének kivonulnia a közösség látóköréből, amikor csak a gyanú árnyéka esik rá, s bár határozottan tudja mit és kit szeretne (Csongor révén odahagyni azt a szűzi és ezáltal steril életmódot, amit a tündériesség-szeplőtlenség állapota jelent, elmerülni és megtermékenyülni a földi örömeiben), kiváltságos léthelyzete is csak annyi előnyt tartogat számára, hogy transzformált-burkolt (aranyalma, lábnyom etc.) jeleket képes közvetíteni a várt férfi elé. (Amit Csongor ismert beállítottságából kifolyólag rendre nem ismer fel és nem tud értelmezni.) Tünde ugyanakkor a szerelmi beteljesülés élményét egyenrangú félként, személye szuverenitását nem sértő formában tudja csak elképzelni, ezért tiltakozik mindannyiszor, amikor Ilma–Böske (énjének másik vetülete?) a beleegyezés lehetőségét kínálja fel számára. Az egyszerű, tudásában csak élettapasztalataira hivatkozó Ilma ugyanis az alárendeltség női létállapotát természetesnek tartja:

*Szörnyőség, hogy mondja bárki,
Hogy leánynak lenni könnyű!
Útját úgy eltérdelik,
Hogy nem képes elszaladni.
Mint lehullott férges alma
Láb előtt hever körüle
A sok csalfa férfi szív:
S aztán lépjen, s ne botoljon!
Oh, én inkább hódolok.³⁴*

A Ledér-jelenség mind Tünde, mind Csongor számára többféle tanulsággal is szolgál. Egyrészt mindkettejüket újfent figyelmezteti arra, hogy a világ, amelyen keresztül útjuk vezet, kifejezetten ellenséges: az elrejtetlen tisztaság, a nyilvánvaló jóhiszeműség és az őszintén vállalt szenvedély számára számos megsemmisítő csapdát rejt. Tünde részére a bukott nő példáját reprezentálja: a beletörődés-alkalmazkodás helyett az önkezdemenyezés útját választó asszony szomorú tragédiáját, Csongornak – s erre az előfeltevésre alapoz Mirigy is – a flört újabb lehetőségét kínálja. Rosszabbik énjé (Balgá) bele is megy a játszmába. Babits³⁵ szerint Ledér „egy igazi vásott csínnyel áll bosszút Balga személyében az egész férfinemen és elsurran kicacagni magát”. Csongor, aki elmulasztotta a Tündével való egyesülés utolsó lehetőségét, s erre ráébred, most már szinte utálja ezt az énjét, minden tévedése forrásának tartja, mert elvonta figyelmét a kibontakozó esélyről, nem vigyázott rá, nem figyelmeztette a reá leselkedő veszélyre. (A valóságban agyon akarja ütni Balgát.) Tulajdonképpen – s ez megint a férfi magatartásminta jellemzője – benne nincsen meg a várakozásnak, a reménykedésnek, a beteljesülés ígéretének az a képességfokozó tulajdonsága, ami Tünde tudását, felismeréseit, átéléseit és kitartását is táplálja. A szerelmi teljességet nem kívárja (mint a nő), hanem – mint akinek jár – birtokolni akarja.

A Hajnal birodalmán túl, miután kikezdett a parasztlánynak képzelt Tündével, s ezáltal lelepleződött szellemtelen énje, lelkének költőietlen felülete, Csongor útját a véletlen irányítja, s ez az esetlegesség még tartogat számára egy utolsó esélyt. Miután Mirigy kertjében kiszolgáltatja magát a cselszövők kénye-kedvének, s ezáltal – úgy tűnik – nemcsak önmagát, de a szeretett lényt is örökre boldogtalanná tette, útjának kizárólagos vezércsillaga a céltalanság és a lemondás. Bukása – mert önhibájából ered – szájalmas. Tündét a célért hozott áldozatok magasztossága, a beletörődés tragikus nagyszerűségének felismerése menti meg a lelki értelmű ellehetetlenülés bekövetkeztétől. Pedig ez még nem minden: a vén, ezért a fiatalság értéktartalmait mértéktelenül gyűlölő Mirigy (ezért alkalmas a kicsinyes, rossz világ ártó szándékainak kivitelezésére: a játékszervező szerepére) az összeomlás fokozatosságának drámáját (tragikomédiáját?) is megrendezi számukra. A jóskútra rontást bocsát, Tünde elé kiábrándító jövőképet vetít: a férfi egy majdani egymásratalálást követően is meg fogja csalni, végérvényesen boldog-

talanná teszi. Csongorra finom leányalak alakjában káprázatot bocsát, akit az a csalódás lelki bénultságának köszönhetően követ, de már nem hisz benne. Nem véletlen, hogy az Éj asszonyának kozmikus értelmű látomását, hatalmas erejű szózatát Tünde, a nő hallgatja és érti meg. Lényének megtermékenyülő, feminin természetéből kifolyólag alkalmas a viláértés e döbbenetes tartalmainak befogadására és megőrzésére: a lényegi tudás továbbvitelére. Amiben Csongor csak az eszményi léttartalmak kozmikus távlattalanságát látja, Tünde tudja, hogy a „kis öröm”, a pillanatnyi, de elérhető és (utódokra) továbbhagyományozható, átörökíthető boldogság esélyét is magában rejt:

...
*Legyen, mint vágtyál, a kis föld hazád,
 Órákat élj a századok helyett,
 Rövid gyönyörnek kurta éveit.*³⁶

Amikor Csongor ismét a hármass út vidékére ér, s újra szembesül a vándorokkal, a most már „tépett-vert haddal”, akik a nihilizmus végső tapasztalatait közvetítik felé: már mindent tud. Mint Madách majdani művében Ádám, fölöttes erő segítségével nélkül is felismerte a küzdés és szenvedés léttartalmait mint az emberélet lehetséges formáit az adott világ keretei között. Babits³⁷ értelmezése szerint „Vörösmarty filozófiájában korszakalkotó ez a néhány oldal”, Szerb³⁸ a „dezillúziós romantika” kiteljesedéséről beszél. Korántsem érthetünk hát egyet azokkal a véleményekkel, amelyek a mű végén, amikor a szereplők visszatérnek a kezdőponthoz, Csongor elhanyagolt kertjébe, ahol az almafa immár a férfi hűtlenségének jelképévé degradálódott, mesei fordulatot, happy endet regisztrálnak. Csongor vágyaihoz, maszkulin elveihez, az „égi szép” birtokbavételének (a világ meghódításának) céljához képest a földi küzdelemmel, a kis világ termékeny tételével (a kert művelésével) egyenlő életlehetőség a „visszaszületés” – Vörösmarty alkotta – tragikus képzetével azonos.

JEGYZETEK

¹ Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde = *Vörösmarty Mihály Összes Költeményei*. II. kötet, Bp., 1978, 383.

² Madách Imre: Az ember tragédiája = Striker Sándor: *Az ember tragédiája rekonstrukciója*. II. kötet, Bp., 1976, 77.

- ³ Martinkó András: Vörösmarty és Az ember tragédiája = *Madách-tanulmányok* (Horváth Károly szerk.). Bp., 1978, 185–215.
- ⁴ I. m., 188.
- ⁵ A maszkulin életelv jellegzetességeiről, lásd Mohás Livia: Gondolkodjunk az Örök Nőiről. = M. L. *A táncos, a politikus, a nő*. Bp., 1998, 51–78.
- ⁶ Martinkó András, i. m., 188.
- ⁷ Babits Mihály: A férfi Vörösmarty. = B. M. *Magyar irodalomtörténet arcképekben*. Bp., 1996, 76–110., 86.
- ⁸ Nemeskürty István: Elérhetetlen, tündér csalfa cél. = N. I. *Elérhetetlen, tündér csalfa cél*. Vörösmarty tündérvjátéka, a Csongor és Tünde. Bp., 1997, 32–57.
- ⁹ Szerb Antal: Madách Imre. = Sz. A. *Magyar Irodalomtörténet*. Bp., 1935, 388–396., 395.
- ¹⁰ V. M., i. m., 381.
- ¹¹ Taxner-Tóth Ernő: A Csongor és Tünde útvesztői. = T. T. E. *Rend, kétélyek, nyugtalanság*. A Csongor és Tünde kérdései. Bp., 1993, 107.
- ¹² I. m., 107.
- ¹³ V. M., i. m., 379.
- ¹⁴ Lásd Mohás L., i. m.
- ¹⁵ V. M., i. m., 387.
- ¹⁶ Szerb A., i. m., 395.
- ¹⁷ Rajnai László: *Vörösmarty Mihály*. Bp., 1999, 141.
- ¹⁸ Taxner-Tóth E., i. m., 109.
- ¹⁹ V. M., i. m., 385.
- ²⁰ Nemeskürty I., i. m.
- ²¹ V. M., i. m., 486.
- ²² T. T. E., i. m., 110.-
- ²³ V. M., i. m., 392.
- ²⁴ Szerb Antal figyelmeztet meg ezt a magatartásmintát Vörösmarty epikájában. Sz. A.: *Vörösmarty Mihály*, i. h., 295.
- ²⁵ V. M., i. m., 395.
- ²⁶ I. m., 409.
- ²⁷ Uo., 415.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ Szepessy Tibor: Utószó a Odüsszeiához. = *Homérosz. Odüsszeia*. Bp., 1986, 397–411.
- ³⁰ V. M., i. m., 382.
- ³¹ Uo., 441.
- ³² 444.
- ³³ 445.
- ³⁴ 450.
- ³⁵ Babits M., i. m., 8.
- ³⁶ V. M., i. m., 506.
- ³⁷ B. M., i. m., 90.
- ³⁸ Sz. A., i. m.

A FÖLDRŐL, MELYEN ÉLT

Vörösmarty leari nézőpontjáról

HÓZSA ÉVA

„Üvöltsetek, ó, üvöltsetek! Ti mind
 Kő-emberek vagytok. Ha nyelv- és szemetek
 Enyéim volnának, oly zivatart
 Indítanék velök, hogy meghasadna
 A mennynek boltozatja.”

(Lear király, ötödik felvonás, harmadik szfn.
 Vörösmarty Mihály fordítása)

Az agg és bohó Lear énhasadásának kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy rátaláljon igazán szerető lányára, Cordeliára. Ez a hasadás, illetve hasítás szólítja meg a költő-utód Kovács András Ferencet, amikor az *Adventi fagyban angyalok* kötetének „prológusát” *Vörösmarty-töredék*-ként nevezi meg. A narratív vers címe: Lear király Cordeliához. A drámai monológhoz közel álló, nagy műgonddal hasogatott töredékben a „hazájavesztett” én szólítja meg egykor eltaszított lányát, és a téboly artikulációjában megbúvik az ironikus olvasó-én rafinált reflektálása, az idős Vörösmarty–Lear beszédmódjának imitációja, a parodisztikus játék lehetősége. Minden úgy mutatkozik meg, hogy ki is hagyható, el is rejthető. Ezekben a *hasadásokban* találkoznak a *szövegek*: Vörösmarty és Shakespeare, valamint a költői én és az olvasói én textusai. Az ironikus mozgás célja a komplex látásmód kialakítása, pontosabban ennek törlése. A mai szerző – Babitshoz híven – a legvégső Vörösmarty-arcot érzi aktuálisnak, igazinak és legjellegzetesebbnek, egyszerre sűríti tehát a „viharzás”, vagyis az elemek elszabadulásának töredékes képeit és a velük együtt jelentkező tébolyozzanatokat, amelyeket az utolsó Vörösmarty-versek ismert motívumai érzékeltetnek. Mozgások, kizökkenések, illetve áthallások és áttűnések. Vörösmarty a kilépések, kiron-tások, hasítások révén kerül be az olvasói mozgástérbe, erre utalnak a kihagyások zárójel-játékai, az értékfosztás „nyelvjátékai”; pedig a megszólító vers az értéképítő attitűdöt szeretné megvalósítani, ám az alig-túli perspektívából minderről csak dadogni lehet. A bűn egyedítő elem viszont a beszélő a nemzet, a nagyvilág mulasztásait, vétkeket ugyancsak feltárja², hiszen Vörösmarty a *túli* látószögéből még inkább bűnösnek

találta például Görgéyt is. A *reped-repdes* mozgás az időhöz kapcsolódik, az erdélyi költő „imitáló” hasonlatai az elmúlással, a felforgatott rommúltsal és a beteljesületlen király-álmokkal függnek össze. Vihar és idő ugyanúgy elválaszthatatlan, mint az *Egy főúr sírkövére* (1854) írott Vörösmarty-versben. A letűnt idő értelmezése (jelenné avatása) töredékes értelmezés, a megőrizhetőség kételyét felvető én a mitológián túl legfeljebb valamiféle szelíd, ellágyuló, megmosolyogtató, „földi” magánmitológia kialakítására kaphat esélyt. Az álom-romokból a tébolyba csúszó király-én „szivecském”, majd „leánykám bús szivecském / Én kis bolondom” megszólítással fordul Cordeliához. Szívtelen gyermekei után a legkisebbhez szól, apaként „hízeleg”. A „fölös csaták” tudatában *Békét* mond.³ Az apai megszólítások az adott szituációban még nem győzik le az én és a *Másik* közötti távolságot, még az utolsó hasonlat is megtorpan, noha a személyes beszédmód töredékeit a csend-beszéd kifejezésre juttatja. A szárnyaló „Vörösmarty” (az olvasó pl. a Ráth Mór-féle pesti kiadás borítójának „rajzát” némi iróniával véste be) most leszáll, megtört „zengemény”-t mond, és kedves, csacska megszólításával – a túliban – lehetőséget ad a földi közeledésre, arra, ami a Kosztolányi által megismert Lear-értelmezéshez áll közel. A roncs legfeljebb a „tündér-semiségbe” ronthat ki, a semmi illeti meg, de a mikrokozmosz még mindig felkínál valamit, és az én a családi mozzanatra összpontosít, az „elcsapott” apa szerepében is „király”, habár apamércéje nem a magaslat élvezésében rejlik. Amit kimond, azt a magánember-én mondja ki, a mozgás valahol az irodalom és a nem irodalom közötti térben, a hasadásban fedezhető fel. Megoldás nincs, viszont az én valahova a túliba láthat. Most a világ (is) az egyén „felszólítására” beszél. A patetikus török darabokra, megjelenik a személyes mérték, ebből fakad az ironikus látásmód. A régi világ végjátéka a Wagner-operákhoz hasonlóan alakul, az ironizáló gesztus forrása az egység látszólagosságának felismerése.⁴ Már Vörösmarty Lear-fordításában is feledhetetlenek ezek a „ravasz”, kétkedő írói/fordítói fogások. A patetikus király-én a „bohókás” jelzővel illeti önmagát, és ez a szó megvalósítja a nézői-olvasói elmozdulást. Lear–Vörösmarty *földi* nézőpontból szól a mai olvasóhoz (noha Gyulai Pál nem tartotta sikeresnek ezt a drámafordítást⁵), Kovács András Ferenc olvasatában a ma olvasója azonnal feltárja a pusztulás töredékes logikáját. A bűnhődés mindenki kérdése. A kacér-szajha föld(golyó) gúnyt űz az egyénnel. Az erkölcsi normák megsemmisültek. „És ha nincs morál, megszűnik a szenvedés is – írja Nádas Péter. – Az Othello és a Lear király tragédia, mert ami benne felvetődött, emberi léptékkel nem

megoldható. (. . .) . . . Shakespeare lemond róla, hogy bármit is megoldjon; a jó és a gonosz cselekvést nem osztja meg; bepillant a tragédiák mögé; a tragédián túlra lát.”⁶ Vagyis oda, ahol nincs tragédia, ha egyáltalán volt. Vörösmarty kételyei, kérdései a „tűnődő” töredékekben lappangnak⁷, ezek adják meg az olvasói bepillantathatóság réslehetőségeit. Kihagyni tényleg a legszebb? Kukorelly kérdése már Vörösmarty-ban felmerült volna?

Milyen is Vörösmarty „hétköznapi” (olvasói) használatban? Erre talán éppen a végnapjait főként Baracsán és Nyéken töltő Vörösmarty verseinek önértelmező attitűdje adja meg a választ. A műgonddal „megírt” töredékek, és persze az agg, gyarló és „bohókás” Lear vallomásai. A recepció szerint Vörösmarty az 1840-es évek legelején felhagy a hexameterrel.⁸ Igen, de az 1850-es években visszatér, főként a disztichonhoz. Mert hogy mit jelent a „mindig jellemes”⁹ és a „csillaglémenték mértékű”¹⁰ hexameter, ez is az utolsó „kisversek” vonatkozásában tudatosul az olvasóban. Elég, ha a Pilinszky-hasonlatokat „idéző” *Mint a földművelő* . . . kezdetű epigrammára (1853) figyel a befogadó. A földművelő, idős Vörösmarty „földlépték” mértékkel mér, ettől válnak jellemessé hexameterei, amelyek elkülönбöződnek az eposzokétól. Az új nézőpontból azonban még mindig a „végtelen emberiség”-hez viszonyít, sőt jelen van a történelmi tapasztalat tágassága is. Mondhatnánk (Dávidházi Péter nyomán), hogy Vörösmarty történelmi tapasztalatainkat a maga korából ismerte.¹¹

*„És haloványon a dús, a szegény és a koronás fők
Mennek alá, víg, bús, balga, mogorva vegyest.”*

(Mint a földművelő . . .)

1853-ban az agg, ám kevésbé bohókás költő-én még egyszer felsoroztatja *egyedítő* ember-élményeit, megteszi, amit már többször megtett, és ezt a formai fegyelem tudatában teszi, földi-sírközeli perspektívából, ami nem a beszűkülést, hanem a *túli* nézőpontját jelenti. „Mind közül a leginkább földi” – állapította meg Kosztolányi Shakespeare Learjéről.¹² Mintha Vörösmarty-nak szintén a tébolyon túl nyílt volna lehetősége az új mozgások, az „irtózatos találkozások” meglátására, sőt még a Vanitatum vanitas-dialógusként felfogható *Az ember élete* (1854) című vers (dal) megírására is.

JEGYZETEK

- ¹ Babits Mihály; A mai Vörösmarty. In: *Keresztülkasul életemen*. Kairosz Kiadó, 1997, 105.
- ² Lukácsy Sándor; „Nincsen remény”. In: *Egy hazánk van*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996, 187–188.
- ³ Babits Mihály; A mai Vörösmarty. In: *Keresztülkasul életemen*. Kairosz Kiadó, 1997, 113.
- ⁴ Gunnar Decker: Zweierlei Ironie. *Neue deutsche Literatur*, 2000. március–április, 169.
- ⁵ Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. In: *Gy. P. válogatott művei*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989, 1126.
- ⁶ I. m. Nádas Péter; Shakespeare, hétköznapi használatban. In: *Nézőtér*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983, 19.
- ⁷ Szajbély Mihály nevezi így: Vörösmarty Mihály elhamvadt versei. *A Tiszatáj* Diák-melléklete 33., 1996. március 8.
- ⁸ Szuromi Lajos: *A magyar hexameter és a magyar disztichon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997, 27.
- ⁹ Toldy Ferenc: A klasszikai-nemzeti eposz tetőzése Vörösmarty Mihály. In: *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégebb időktől a jelen korig 1866–1865*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 246.
- ¹⁰ Lukácsy Sándor: Csillaglépték és ünnep. Vörösmartyról. In: *Egy hazánk van*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996, 141.
- ¹¹ Dávidházi Péter: Teve, menyét, cethal. Ellenállásunk (felhő)próbái. Shakespeare-től Aranyig. In: *Per passivam resistantiam*. Argumentum, Budapest, 1998, 74.
- ¹² Kosztolányi Dezső írja: „Learnek meg kell tébolyodnia, hogy végre megölelhesse lányát, s Gloster grófnak előbb kitolják mind a két szemét, csak akkor látja, hogy fia igazán szerette őt. Irtózatos találkozások.” (Lear király. Felújítás a Nemzeti Színházban, 1929. In: *Színházi esték I.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978, 82–83.

„AKINÉL SZEBBEN, ÉDESEBBEN
NEM ZENGETT MAGYAR LANT”

NÉMETH FERENC

Noha 1900 decemberében vidéken is sok helyütt megemlékeztek Vörösmarty Mihály születésének 100. évfordulójáról, a legszínvonalasabb bánáti emlékünnepet Nagybecskerekén, Torontál megye székhelyén tartották.

Ott három helyen emlékeztek meg halhatatlan költőnkőről: a becske-reki piarista gimnáziumban, a nagybecskereki felső kereskedelmi iskolában és a megyei szintű közgazgatási tanfolyamon.

A piarista gimnázium tanárainak és diákjainak Vörösmarty-ünnepéről a kéziratos gimnáziumtörténetben (*Historia Gymnasii Nagy Becskerekensis*) Balázi József igazgató az alábbiakat jegyezte fel: „December 1-jén a kegyelet és hála, de egyszersmind a lelkesedés és elragadtatás nagy napját ültük azon nagy költő emléke iránt, aki buzdítva és oktatva a szabadságot, a régi dicsőséget szólítá elő az éji homályból, s akinél szebben, édesebben és bájosabban nem zengett magyar lant. (. . .) A lelkesedés, amelyet a költőkirály születése százados évfordulójának ünneplése a nemzet minden rétegében keltett, nem elégedett meg az évforduló ünneplésével, hanem egy hatalmas mozgalmat indított meg a társadalom minden rétegében, melynek célja volt országos gyűjtés útján, egy a legnagyobb magyar költőt megillető emlékszobor létesítése. A gyűjtésben részt vett intézetünk ifjúsága is, mely a tanártestület hozzájárulásával 68,02 koronát juttatott rendeltetése helyére. Csekély összeg ez, de meg kell említenem, hogy ifjúságunk, annak idején, mikor egy Vörösmarty Kör létesítése iránt a budapesti kath. Körből indult meg a mozgalom, ezen célra 300 koronánál nagyobb összeget gyűjtött.”

A piarista gimnázium verses, zenés Vörösmarty-emlékműsora 1900. december 1-jén igazgatói megnyitóbeszéddel kezdődött. Azt követte Merényi Lajos *Vörösmarty szelleméhez* című szerzeménye, amelyet a főgimnázium énekkara adott elő. Zsiross Dezső, a kiváló zongorista-csodagyerek részletet adott elő Erkel Ferenc *Bánk bán* című szerzeményéből.

Azután következett a költő *Vén cigány* című költeménye, amelyet Scherk Gyula szavalt, meg Bartha György főgimnáziumi tanár *Vörösmarty szelleméhez* című verse, amelyet Dölle Tibor adott elő. A továbbiakban a gimnázium diákjai előadták a költő *A hontalan* című melodramáját, majd egy Vörösmartyról szóló dolgozat következett *Ez Vörösmarty élete* címmel, Streiner Dezső nyolcadikos tanuló olvasta fel munkáját. A gimnáziumi ünnepség végül is a *Szóattal* zárult, amelyet a főgimnázium zenekara adott elő.

A közigazgatási tanfolyam hallgatóinak Vörösmarty-ünnepét december 8-án tartották meg a megyeház nagytermében. A rendezvényen többek között jelen volt Rónay Jenő főispán, dr. Dellimanich Lajos alispán, dr. Grandjean József polgármester, Szabó Ferenc apátplébános, Tóth István pénzügyigazgató meg a helybeli kaszánya tisztikara Matigka alezredessel az élen. A műsort dr. Dellimanich nyitotta meg „len-

dületes, lelkes beszéddel”, majd őt követte dr. Vinczehidy Ernő tiszteletbeli főjegyző „gondolatokban gazdag alkalmi beszéde” Vörösmarty Mihályról. Vinczehidy a többi között némi önkritikával állapította meg: „Azok az érzések, amelyek őt lelkesítették, oly messzi esnek tőlünk. A létért való küzdelem keservesen nehéz napjaiban, amikor a munka és tőke, a strike és kartell, a holnapi kenyeret nélkülöző munkás s a jövő megélhetéséért aggódó munkaadó nemzetközileg szervezve állanak egymással szemben, s nem egy nemzet gyermekei húznak össze, hanem egy társadalmi osztály tagjai. (. . .) S ha a nagyvilág zűrzavarának sötét drámájától elfordulunk s a mi mai társadalmunkat nézzük, vajon közelebb állunk-e Vörösmartyhoz s nagy kortársaihoz? Szinte csodálkozunk, hogy az előretörtetés e korszakában észrevesszük a szerény költőt; hogy a siker mindent szentesítő idejében hódolunk az önzetlenségnek s akkor, midőn mindenki csak magamagával törődik, ünnepeljük azt, aki csak a hazának élt.”

A megyeházán megtartott ünnepség során több zeneszám mellett néhány Vörösmartyval kapcsolatos dolgozat is elhangzott. Így Leichnam Miklós felolvasta a *Zalán futásáról* írt tanulmányát, Rostás János pedig a *Vén cigányról* szóló értekezését. Végül e megemlékezés is a *Szózat* akkordjaival ért véget.

A harmadik becskerekai megemlékezésre december 16-án a polgári és felső kereskedelmi iskola dísztermében került sor. Központi részében Török Ferenc tanár mondott nagy hatású ünnepi beszédet, hangsúlyozva, hogy „akit a nemzet szíve zár magába, az örökké él”. Ugyanakkor ő is némi önbírálattal állapította meg: „Borult lélekkel ismerjük el, hogy anyagias korunk a nagy, szárnyaló gondolatokra, fenséges eszmékre nem alkalmas; hogy az élet nehéz küzdelme lethargikus álomba sülyesztette jobb érzelmeinket, s hogy nem a nemzeti föllendülésnek, hanem a társadalmi széjjelhúzásnak idői járnak fölöttünk.

Orca pirulással valljuk be, hogy korunk szellemvilágának megváltozott s hanyatlást mutató ízlése mellőzött Téged, a széppróza utolérhetetlen mesterét.”

Végül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a Vörösmarty-centenárium idején, Nagybecskereken, a költő munkásságának minden biztonnal legjobb ismerője dr. Brájer Lajos, a Torontál szerkesztője volt, aki 1888-ban éppen Vörösmarty életéről és műveiről írta doktori értekezését.